

GLABALASHUV SHAROITIDA TIJORAT BANKLARI XIZMATLARINING TRANSFORMATSIYASI

B.U.Shermuxeamedov

TDIU

Anotatsiya. *Ushbu maqola XXI-asrdagi raqamli inqilob sharoitida tijorat bank xizmatlarida amalga oshirilayotgan chuqur o'zgarishlarni o'rganadi. Texnologiyaning rivojlanishi va mijozlarning xohish-istaklarining o'zgarishi bilan tijorat banklari xizmat takliflarini oshirish va raqobatbardoshlikni saqlab qolish uchun raqamli kanallar, innovatsion yechimlar va strategik hamkorlikni o'zlashtirmoqda. Maqolada raqamli bank platformalarining paydo bo'lishi, mijozlar tajribasini oshirishga e'tibor, innovatsiyalar va texnologiyalarning o'rni, fintech hamkorligining ahamiyati hamda tijorat banking kelajagini shakllantiruvchi tartibga solish va xavfsizlik masalalari yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *bank transformatsiyasi, raqamli texnologiya, mobil ilova, globallashtirish, raqamli hamyon, pul mablag'lari, banking, electron kanallar, moliyaviy barqarorlik,*

Kirish: Mamlakatimiz iqtisodiyotini globallashtirish hamda ilmiy-texnika taraqqiyotining jadallasuvi sharoitida bank va moliya tizimini tubdan isloh qilish, bank tizimiga xorijiy investorlarning ishonchini yanada oshirish hamda ularning e'tiborini jalb qilish shuningdek, soha barqarorligini oshirish, zamonaviy texnologiyalarni keng qo'llagan holda, ko'rsatilayotgan bank xizmatlarining turi va xizmatlar bozori ko'lamini kengaytirib borish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Iqtisodchi olimlarning fikriga ko'ra, moliyaviy sektorning global innovatsion transformatsiyasiga yo'naltirilgan, zamonaviy xizmatlar rivojlangan yangi iqtisodiy davridamiz va bu an'anaviy moliya institutlari uchun ulkan raqobat muhitini yuzaga keltirmoqda. Zamonaviy moliyaviy texnologiyalarning tijorat banklari faoliyatiga integratsiyalashuv darajasi ularning raqobatbardoshligi va moliyaviy barqarorligini belgilaydi.

O'zbekistonda davlat ishtirokidagi kompaniyalar iqtisodiyotning anchagina ulushini egallaydi. Shuning uchun ularni raqamlashtirish mamlakat YAIM o'sishiga bevosita ta'sir qiladi. Boshqacha qilib aytganda, davlat sektorining raqamli transformatsiyasi O'zbekistonda iqtisodiy o'sishning muhim drayverlaridan biri bo'la oladi. Jahon tajribasiga nazar tashlaydigan bo'lsak, "Raqamli Qozog'iston" davlat dasturini ko'rishimiz mumkin. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, uni amalga oshirishdan jami iqtisodiy samaradorlik 2018-2019-yillarda 2 mlrd. AQSH dollaridan ko'proqni tashkil etgan. Birgina shuning o'zi ham axborot texnologiyalarini iqtisodiyotga joriy etish foydasiga salmoqli dalil bo'la oladi. An'anaviy bank faoliyatining eng katta kamchiliklaridan biri hujjatlarning qog'oz shaklda aylanishidir. Raqamli banklarda xizmat tezligiga va ortiqcha hujjat aylanishiga yo'l qo'ymaslik alohida ahamiyatlidir. Bundan tashqari, raqamli banklar foydalanuvchiga kommunal to'lovlar, telefon uchun va kredit qarzdorliklarni so'ndirish kabi muntazam to'lovlar uchun avtomatik to'lovlarni o'rnatish imkonini beradi. Mijoz endi to'lov sanalarini eslab qolish uchun harakat qilishi shart emas. Mijoz kelgusi va to'lanmagan

to'lovlar haqida ogohlantirishlarni tanlashi mumkin Banklar faoliyatining transformatsiyasi bank tizimi rivojlanishining barcha bosqichlarida yuz bergan. Biroq, so'nggi yillardagi raqamli texnologiyalarning jadal sur'atlarda rivojlanishi bank biznesidagi o'zgarishlarni yanada radikallashtirishga olib kelmoqda.

Materiallar va metodlar. Raqamli transformatsiya insonlarning kundalik hayotining muhim va ajralmas qismiga aylangan sohalarni tobora ko'proq qamrab olmoqda. Buning natijasida xizmatlar ko'rsatish va mahsulotlar sotish uchun tobora yuqori standartlar o'rnatilmoqda. Bank sektori ham bundan mustasno emas. Chunki so'nggi yillarda butun dunyo bank tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etish, bankdan tashqari xizmatlar va ekotizimlarni rivojlantirish bilan bog'liq bir qator muhim o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda.

"Raqamli transformatsiya" va «raqamlashtirish» tushunchasi fan va texnologiyalar sohasida o'tgan 15-20 yillikda keng qo'llanila boshladi. Uning umum qabul qilingan ta'rifi ilmiy adabiyotlarda ham, statistik o'lchovlar bo'yicha xalqaro me'yorlarda ham, davlat hujjatlarida ham hali to'liq ishlab chiqilgan emas.

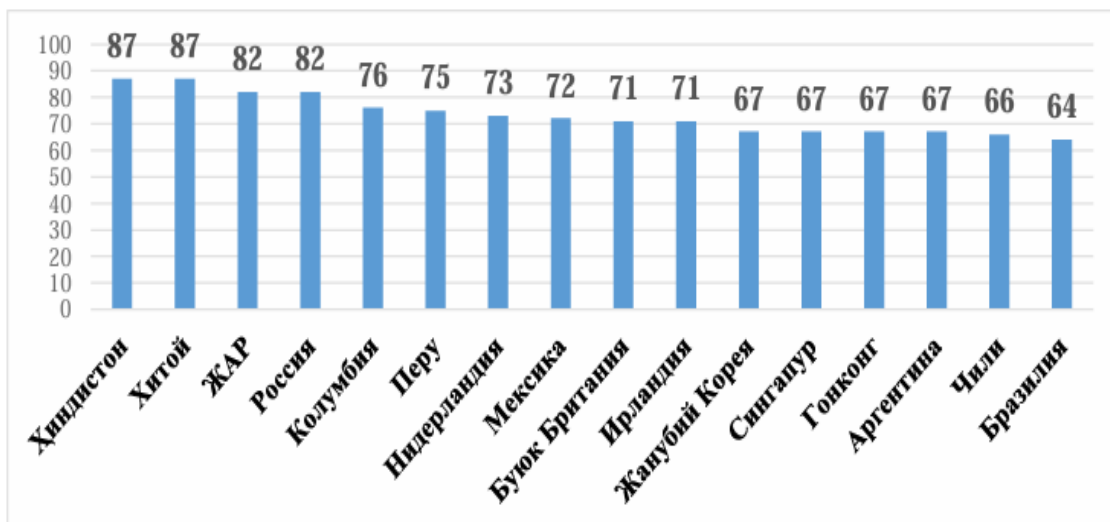
Tijorat banklari operatsiyalarni soddalashtirish, samaradorlikni oshirish va mijozlarga yangi qo'shimcha xizmatlar ko'rsatish uchun innovatsion texnologiyalarga sarmoya kiritmoqda. Bu mijozlar xatti-harakati haqida tushunchaga ega bo'lish, xavflarni boshqarish amaliyotini yaxshilash va mahsulot takliflarini shaxsiylashtirish uchun sun'iy intellekt (AI), mashinani o'rganish va ma'lumotlar tahlilidan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, blokcheyn texnologiyasi xavfsizlik, shaffoflik va samaradorlikni oshirish orqali to'lovlarni qayta ishlash, savdoni moliyalashtirish va boshqa bank operatsiyalarini inqilob qilish salohiyati uchun o'rganilmoqda.

Raqamli transformatsiya bo'yicha sa'y-harakatlarini tezlashtirish uchun ko'plab tijorat banklari fintech startaplari va texnologiya kompaniyalari bilan hamkorlik qilmoqda. Bu hamkorliklar banklarga fintech firmalari tomonidan taklif etilayotgan maxsus tajriba, tezkorlik va innovatsion yechimlardan o'z xizmatlari takliflarini yaxshilash va raqobatchilardan oldinda qolish uchun foydalanish imkonini beradi. Fintech hamkorliklari yangi raqamli bank xususiyatlari va ilovalarini ishlab chiqishdan tortib, muayyan mijozlar segmentlariga moslashtirilgan innovatsion moliyaviy mahsulotlar va xizmatlarni birgalikda yaratishgacha bo'lgan oraliqda bo'lishi mumkin. Tijorat bank xizmatlarining tezkor raqamli transformatsiyasi sharoitida banklar tartibga soluvchi talablar va kiberxavfsizlik muammolarini ham samarali hal qilishlari kerak. Normativ hujjatlarga rioya qilish birinchi navbatdagi ustuvor vazifa bo'lib qolmoqda, bu esa banklardan ma'lumotlarni qattiq himoya qilish, pul yuvishga qarshi kurash (AML) va mijozingizni bilish (KYC) qoidalariga rioya qilishni talab qiladi. Bundan tashqari, ma'lumotlarning buzilishi, turli hujumlari va to'lov dasturlari bilan bog'liq hodisalar kabi kiberxavfsizlik tahdidlari ham banklar, ham ularning mijozlari uchun jiddiy xavf tug'diradi, bu esa mustahkam kiberxavfsizlik choralari va doimiy hushyorlikning muhimligini ta'kidlaydi.

Natijalar: Reportlinker analitik kompaniyasi ma'lumotlariga ko'ra, raqamli transformatsiya texnologiyalari global bozori 2021-yilda 944,9 milliard dollarga baholangan bo'lsa, 2022-yilda 24,7 foizga o'sib 1,18 trillion dollarni tashkil qilgan. 2026-

yilga borib ushbu bozor hajmi sezilarli darajada oshib, 2,6 trillion dollarga yetadi.

1-rasm. Dunyoda raqamli texnologiyalarning bank mahsulotlari va xizmatlari bozoriga kirib borish darajasi, foizda

Ushbu rasmda FinTech eng faol o'rganilayotgan va joriy etilgan mamlakatlar orasida Xitoy va Hindiston (87%) tatbiq etishini ko'rsatadi. Rossiya va Janubiy Afrika biroz orqada, bu yerda amalga oshirish darajasi 82% ni tashkil qiladi. Rivojlangan mamlakatlardan yetakchilar: Niderlandiya (73%), Buyuk Britaniya (72%) va Irlandiya (71%) - bularning barchasi ochiq va shaffof bank tizimining rivojlanishi tufayli yuqori natijalarni qayd etmoqda.

Xulosa: Umumiy qilib aytganda, 21-asrda tijorat banklari xizmatlarining transformatsiyasi raqamli texnologiyalar, innovatsiyalar va mijozlarga yo'naltirilgan yondashuvning o'zlashtirilishi bilan tavsiflanadi. Raqamli bank platformalari mijozlarga misli ko'rilmagan qulaylik va foydalanish imkoniyatini taqdim etadi, banklar esa o'zlarining xizmatlar takliflarini yaxshilash va tez rivojlanayotgan landshaftda raqobatbardoshligini saqlab qolish uchun texnologiya va hamkorlikdan foydalanishga intilishadi. Raqamli transformatsiya taqdim etgan imkoniyatlarga qaramay, banklar raqamli bank ekotizimida ishonch, ishonchlik va barqarorlikni ta'minlash uchun tartibga solish va xavfsizlik muammolarini ham hal qilishlari kerak. Banklar faoliyatini raqamlashuv jarayonlarining rivojlanib borishi, mijozlarning bank xizmatlaridan ortiqcha byurokrtiyasiz va vaqt sarflamasdan foydalanishlariga imkoniyat yaratadi.

Shuningdek, mijozlar raqamli texnologiyalar orqali o'z mablag'laridan 24/7/365 rejimida foydalana oladi, bu o'z navbatida xizmatlar uzluksizligi va sifatini oshirishni ta'minlash imkonini beradi.

Undan tashqari tijorat banklarini xalqaro moliya institutlari ko'magida transformatsiya qilishdan kutilayotgan asosiy natijalardan biri bank ishida yetarli darajada tajriba, bilim va obro'ga ega bo'lgan strategik investorlarni jalb qilgan holda qator tijorat banklarida davlat ulushini kamaytirish, faoliyatga xalqaro tajribani olib kirishdir. Qolaversa, kredit tashkilotlarini ularga xos bo'lmagan funksiyalarni bajarishdan, shuningdek, ortiqcha

yuklamalardan ozod qilish orqali ma’muriy yukni izchillik bilan bartaraf etish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish, tijorat banklarining biznes jarayonlarini avtomatlashtirish va masofaviy bank xizmati turlarini kengaytirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish ko‘zlanmoqda.

Raqamli tarmoq raqamli bankning tayanchi bo‘lib, call-markaz, internet-banking, mobil banking va filiallar qo‘yilgan poydevorga qo‘shimchalar hisoblanadi. 1989-yil oktabr oyida ish boshlagan First Direct (Buyuk Britaniya) filialsiz bank yaratishda birinchilardan bo‘lgan. Mijozlarga xizmat ko‘rsatish bank tomonidan telefon orqali amalga oshirilgan. Birinchi kun davomida bank 1000 ta qo‘ng‘iroqlarni qabul qilgan va 1995-yilga kelib First Direct portfelida 500 000 dan ortiq mijozlar bor edi. Birinchi marta “raqamli bank” yoki neobank atamasi 2014- yilda AQShda nashr etilgan Kris Skinnerning “Digital bank” kitobida batafsil tavsiflangan va keyinchalik 2015-2020 yillar davomida Yevropada rivojlangan. Shuni ta’kidlash kerakki, ko‘pchilik neobanklar bank litsenziyalarini cheklovchi to‘siqlar tufayli texnik jihatdan to‘liq "banklar" hisoblanmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Vahobov A.V., Malikov T.S. “Moliya” Darslik.–T.:“Sharq” nashriyoti, 2010.
2. Abdullayev O.M., Fattaxov A.A., K. Axmedov “Raqamli iqtisodiyot”, Toshkent, 2018.
- 3.OECD (2023), OECD Corporate Governance Factbook 2023.
4. “Internal Control – Integrated Framework”, Committee of Sponsoring Organizations of the Tread way Commission (COSO), New York, AICPA, 1992.
5. Корпоративное управление, капитализация компаний и опции на акции Enron, Worldcom и Ко // Бизнес и банки.–2002. No 47.
6. Elmirezayev S. E., Berdiyev U. J., Bo‘riyev J. P. Milliy korporativ obligasiyalar bozori: joriy holat va istiqbollar // Iqtisod va moliya / Ekonomika i finansi. 2021, 2(138)
7. Ashurov Z. A. O‘zbekistonda korporativ boshqaruv tizimini zamonaviy xalqaro standartlar asosida innovasion rivojlan-tirish istiqbollari// “Xalqaro moliya va hisob” ilmiy elektron jurnali. No 4-5, avgust-oktyabr, 2018-yil
8. Ойбек Одилович Худоёров ХАЛҚАРО ТИЖОРАТ БАНКЛАРИНИНГ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЙЎЛИДАГИ ТАЖРИБАЛАРИ World scientific research journal, 2023 - wsrjournal.com
9. Khudayarov Oybek Odilovich IMPACT OF REMOTE BANKING SERVICES ON BANK INCOME, Vol. 12 No. 6 (2024): FIJESH, <https://farspublishers.com/index.php/fars/article/view/642>